

## De Nederlandse sociologie begint bij ('t) Steinmetz

Harry B.G. Ganzeboom  
*Vrije Universiteit Amsterdam*  
harry.ganzeboom@gmail.com

In 2021 blijkt het niet alleen 100 jaar geleden te zijn dat de eerste bouwsteen is gelegd voor een bekende schaats- en wielrenploeg maar ook van de Nederlandse sociologie, en wel omdat Willem Bonger (1876-1940) op 13 juni 1922 zijn oratie hield bij de Gemeentelijke Universiteit Amsterdam. Huh? Ik dacht altijd dat de Nederlandse sociologie begon bij Sebald Rudolf Steinmetz (1862-1940) en dat die al vele jaren vòòr Bonger college gaf over de sociologie, te Leiden en Amsterdam.

Ook na enig nadenken moet ik bekennen dat ik van beide heren nagenoeg niets weet en aan hen ook in mijn cursussen *Geschiedenis van de Sociologie* nooit enige aandacht heb besteed. Mijn college over de geschiedenis van de Nederlandse sociologie begon altijd bij de sociograaf H.N. ter Veen en een smakelijk verhaal over de rol die sociologen speelden bij de inrichting van de IJsselmeerpolders als een maakbare sociale werkelijkheid van oer-Nederlandse snit. Mijn boekenkast weet beter: ik blijf niet alleen verschillende werken van Bonger (“*Verspreide Geschriften*”; “*Ras en Misdaad*”) en ook Steinmetz (“*Inleiding tot de Sociologie*”; “*De Rassen der Menschheid*”) ongelezen in huis te hebben, maar ook de dissertatie van Bart van Heerikhuizen, die eigenlijk een dissertatie is over een dissertatie, namelijk Bongers lijvige Franstalige dissertatie, waarvan de Engelstalige versie “*Criminality and Economic Conditions*” (1916, or. Fr. 1905) nog gemakkelijk te koop blijkt te zijn. Ik herlees Van Heerikhuizen en probeer Bongers dissertatie en oratie te lezen. Ik herken Bongers stijl als klassiek sociologisch, niet ongelijk aan die van Durkheims *Suicide* en het door Bonger bestreden “*Uomo Delinquente*” [*Criminal Man*] van Lombroso (dat ik alleen maar ken uit secundaire literatuur en een bezoek aan het Lombroso museum in Turijn). Deze stijl is door en door empirisch, om niet te zeggen empiristisch. Het werk is doorspekt met indrukwekkende tabellen uit velerlei bronnen, die allemaal dienen als bewijs voor één uitspraak: de schrijver heeft altijd gelijk.

Aan Durkheim hielden we een belangrijke theorie over de samenleving over: sociale integratie is een conditie van normnalevend gedrag, sociale desintegratie voor normovertredend gedrag. Durkheims empirisch bewijsmateriaal voor deze stelling houdt stand, zelfs voor het geval van zelfmoord – sommige van zijn moraalstatistieken, bv. het verschil in zelfmoordfrequentie tussen katholieken en protestante landen, verkocht ik aan de studenten als (bijna) wetmatigheid van moderne samenlevingen. Ze staan bv. gerepliceerd in het onvolprezen leerboek van Ultee, Arts en Flap (1992).

Bij Bongers hoor ik niet deze herkenningssklank. Dat komt door de radicale omwenteling die de empirische methodologie sinds de tijden van Lombroso en Bongers heeft doorgemaakt. Tabellen dienen niet om de schrijver gelijk te geven – maar om zijn gelijk op de proef te stellen. Het verschil is subtiel, maar belangrijk. Het leidt ertoe dat je een verklaringsprobleem niet met een mono-causale theorie te lijf gaat, maar begint bij een vergelijking van theorieën, zoals ik ooit leerde uit Collins “Functional and Conflict Theories of Educational Stratification” uit 1971. Empirische data zijn niet het begin van sociologisch theoriebouw, maar de toetssteen van onze redeneringen.

Bongers neemt wellicht een belangrijke plaats in de geschiedenis van de Nederlandse sociologie in, maar hij heeft in mijn beleving geen plaats in de traditie van de Nederlandse sociologie. Die traditie begint ook niet bij Steinmetz of zijn opvolger Ter Veen, maar wel bij 't Steinmetz: het in 1964 ingerichte landelijke data-archief. Voor mijn persoonlijke onderzoeksinteresse – sociale mobiliteit – zijn er nog twee beginpunten. Ten eerste het werk van de Leidse School van Van Heek, die beroepsprestigeladders produceerde, waar je tegenwoordig nog steeds een vergelijking mee kunt maken. Deze school produceerde ook Van Tulders “De beroepsmobiliteit in Nederland van 1919 tot 1954”. Van Tulders verzuumde zijn data in 't Steinmetz te deponeren, maar liet wel een uitgebreide codeerinstructie na, die in staat stelt om het Nederlands patroon van intergenerationele beroepsmobiliteit over de tijd te volgen en de trend naar meer openheid tussen 1954 en 1977 vast te stellen (Ganzeboom & De Graaf, 1983). Een tweede en nog belangrijker beginpunt voor mij is Gadourek (Ganzeboom, 2013), die in de vijftiger jaren grootschalig survey-onderzoek entameerde, waaronder “Riskante Gewoonten” (1958) dat in 't Steinmetz werd gedeponereerd onder nr. P0142. Deze studie leverde niet alleen rijk bronmateriaal over de waardenoriëntaties van de Nederlandse bevolking, dat naarstig door Steinmetz directeur Middendorp, Gadourek zelf en het Sociaal en Cultureel Planbureau werd gerepliceerd, maar ook een meting van intergenerationele beroepsmobiliteit in 1958 (door Gadourek zelf niet geanalyseerd), die eigenlijk veel beter is dan die van de Leidse school. Replicatie met data uit 1977 (Ganzeboom, 1984) leverde op dat het

Nederlands stratificatieregime zich tot op dat moment keurig gedroeg volgens het *achievement-ascription* idee uit de moderniseringstheorie: de rol van onderwijskwalificaties bij beroepsverwerving neemt toe, de (directe + indirecte) rol van de sociale herkomst neemt af. Meer replicaties (nu meer dan 50), doortrekken van de trend en verbeterde methodologie leveren op dat hierin een ommekeer is gekomen door de voortwoekerende diploma-inflatie (Breen, Luijkx & Berkers, 2020).

De geschiedenis van de Nederlandse sociologie is interessant, maar nog interessanter is het wanneer geschiedenis traditie wordt, dat wil zeggen het nieuwe onderzoek kan voortbouwen op het bestaande onderzoek, doordat de gegevens nog steeds ter beschikking staan. Die traditie begint niet bij Steinmetz, maar bij 't Steinmetz. Deze traditie past verrassend genoeg naadloos in de reproduceerbaarheidsagenda die in de sociologie nog maar mondjesmaat aan de orde is (maar zie: Freese & Peterson, 2017). Vooruitgang in onderzoek begint met *benchmarking* en replicatie (zelfs verificatie) van bestaand onderzoek. Voltaire zei het al: "Ihr Majestät kennt schon das Alte?".

Lombroso heeft een prachtig museum in Turijn. Bongers naam leeft niet voort in de sociologie, maar in het criminologische Bonger Instituut van de Universiteit van Amsterdam. Het Steinmetzarchief is daarentegen opgelost in het DANS data-archief van de KNAW, waarin de sociaal-wetenschappelijke collectie niet meer afzonderlijk herkenbaar is. We hebben in Nederland geen plek meer voor een Steinmetz-instituut, maar het zou mooi zijn als de sociaal-wetenschappelijke collectie van DANS zijn naam weer zou krijgen. Of die van Gadourek. En a.u.b.: ook gaarne de P-nummers in ere herstellen.

## Literatuur

- Breen, Richard, Ruud Luijkx, and Eline Berkers. 2020. "The Role of Education in Social Mobility of Dutch Cohorts, 1908-1974." In *Education and Intergenerational Social Mobility in Europe and the United States*, edited by Richard Breen and Walter Müller, 173–95. Stanford CA: Stanford University Press.
- Freese, Jeremy, & David Peterson. 2017. "Replication in Social Science." *Annual Review of Sociology* 43 (1): 147–65. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-060116-053450>.
- Ganzeboom, Harry BG (2013). "Het werk van Ivan Gadourek. Een ontmoeting in Wereld 3". Lustrumlezing Afdeling Sociologie, Rijksuniversiteit Groningen.
- Ganzeboom, Harry BG, & PM de Graaf. 1983. "Beroepsmobiliteit Tussen Generaties in Nederland in 1954 en 1977." *Mens en Maatschappij* 58 (1): 28 52.
- Ganzeboom, Harry BG. 1984. "Causal Models for the Intergenerational Transmission of Social Inequality in the Netherlands in 1958 and 1977." In *Social Stratification*

- and Mobility in the Netherlands*, edited by B.F.M. Bakker, J. Dronkers, & H.B.G. Ganzeboom, 109-122. Amsterdam: SISWO.
- Van Heerikhuizen, Bart. 1987. *WA Bonger. Socioloog en Socialist*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Ultee, Wout C, Wil A Arts, & Henk D Flap. 1992. *Sociologie: Vragen, Uitspraken, Bevindingen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

### **Over de auteur**

Harry BG Ganzeboom (1953) is em. Hoogleraar Sociologie en Methoden & Technieken van de Sociale Wetenschappen aan de Vrije Universiteit. Na zijn promotie (1984) was hij verbonden aan de Universiteit Utrecht en de Radboud Universiteit Nijmegen.